

MİHRÎ HATUN VE ŞİİRLERİ

GÖNÜL AYAN*

Her yönü bir “şiiir” olan kadının, eski Türk Edebiyatındaki temsilcileri azdır. Bu az sayıdaki temsilci şair kadınlarımızdan birisi de Mihrî Hatundur.

Kaynakların verdiği bilgilere göre, Mihrî Hatun, Amasya’da 1456’dan sonra 1460’larda doğmuştur. Yani Mihrî Hatun’un doğumu İstanbul’un fethinden sonraki yıllardadır. Doğumu hakkında kesin bilgi veremeyen kaynaklar, ölümünü de tam olarak tesbit edememektedirler. Fakat Mihrî Hatun’un ölümü hakkında, genellikle kabul edilen tarih, 912 H. (1506 - 1507)’dir. Rus Türkoloğu Smirnov ve ondan naklen Krimskiy, Mihrî Hatun’un ölümünü kaynak göstermeden 1514 olarak zikretmektedirler.

Mihrî Hatun’un Amasya’lı olduğu kesindir. Ancak Mehmed Zihni, *Meşâhîrû’n-Nisâ*’da, “İstanbul edibelerinden” olduğunu söylerse de Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’ın da belirttiği gibi, bu bir yanılmadır.

Bilindiđi gibi Amasya, gerek Osmanlılar’dan önce, gerek Osmanlılar döneminde, kuzey-doğu Anadolu’da, mühim bir ticaret ve kültür merkezidir. Osmanlılar buranın önemini çok iyi bildiklerinden Amasya’yı “Şehzâde Sancağı” haline getirmişler, genç şehzâdeleri buraya “vali” göndererek yetiştirmişlerdir.

Mihrî Hatun’un yetiştiiği yıllarda, Amasya’da vali olarak “sancak beyi” Şehzâde Ahmed bulunmaktadır. Şehzâde Ahmed’in sancak beyliği sırasında, onun etrafında teşekkül eden edebi çevrede Mihrî Hatun da vardır.

Ailece belli bir kültür düzeyinden geldiği bilinen Mihrî Hatun’un asıl adının Mihrî olduğunda, kaynaklar birleşirler. Ancak Evliya Çelebi, Mihrî Hatun’un asıl adının Mihrümâh, mahlasının ise Mihrî; Osmanlı Müellifleri Fahrünnisâ; Murad Uraz da, Mihrünnisâ adlarını ileri sürerler. Bunlardan Evliya Çelebi’nin teklif ettiği isim, mahlasının Mihrî olmasından dolayı, Mihrümâh da olabilir.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Mihri Hatun'un babası "Belâyi" mahlası ile şiirler de yazan bir "Kadı"dır. Belâyi'nin asıl adı Mehmed Çelebi b. Yahya'dır. Dedesi Yıldırım Bâyezîd devrinin kerâmet sahibi şeyhlerinden, Gümüşlüoğullarından Pir İlyas Şücâaddin Halveti'dir. Böyle bir aileden gelen Mihri, zamanın ilimlerini öğrenmiş, Arapça ve Farsça'ya da vakıf olmuştur.

Evlîya Çelebi, Mihri Hatun'un "yetmiş cilt muteber kitabı ezberlediğini ve bütün alimleri, bilgi sohbetlerinde, âciz bıraktığını; İslâm Hukuku alanında (Fıkıh ve Ferâiz); kadınlık halleriyle ilgili konularda (Hayız ve Nifâs gibi), nazımla yazılmış risaleleri bulunduğunu kaydetmektedir. Ancak bu bilgilere başka kaynaklar işaret etmediği gibi bu neviden risalelerini de bugüne kadar rastlanamamıştır.

Tezkireler Mihri Hatun'u şu sözlerle tanıtır:

Sehi Bey: "Hoş-tab^c Hatundur."

Lâtîfi: "Ma^c nâda eşsiz olanların şefkat dolu anası ve açık söyleme yani fesâhat incisinin kutusu olan Mihri; gönül parlağı ile belâgat burcunun güneşi (mihri) ve aynı zamanda güneş (âfitâb) ile de hemşehridir. Âfitâb sözü de tevriyeli kullanılmakta, Mihri'nin Âfitâbi adlı şairle hemşehri olduğu söylenmektedir. Zira Âfitâbi de o civarda (Merzifon'da) doğmuş ve Mihri Hatun'la çağdaştır.

Âşık Çelebi: "Örtülü idi. Fakat güzelliği örtü ufkunun perdesinden doğmuştur" diyerek; "Güneş'in kadınlığı kusur olmadığı gibi ay'ın da erkekliği övünülecek bir şey değildir" manasında Arapça bir beyit yazdıktan sonra, aslanın erkeği de dişisi de aslandır, hükmünü verir.

Kıvalı-zâde Hasan Çelebi: Daha sanatkârane bir üslûpla, onu "zamanında Mihri, güzellik ve hoşluk dünyasının göğü, cilve ve nâz semasının parlak güneşi; dilberliğin parlak hilâli; güzellik göğünün parlak yıldızı ..." gibi vasıflarla över.

Gelibolulu Âli: Kühü'l-Ahbâr'da; Mihri'yi, "Bikr-i fikri gibi mümtaz ve gevher-i tabi'atına karîn ve zâhirü'l-i^c câz bir hatun-ı 'ışık-bâz idi" diye vasıflandırır.

Güzelliği üzerinde birleşilen Mihri'in namus ve iffeti de dörtbaşı mahmurdur.

Lâtîfî: “Sevgilileri sevenler, heva ve hevesle el ele iken namus ve iffet eteğinin suçlanmasından korkmayan, denizin derinliği inciliğine gelemeyecek derecede temiz olan; vuslat haremene yabancıdan, o gizli hazineyi kara yılandan sakınıp ne Nisan damlalarından gümüş sadefini kandırmış ne de bir araya gelme şebneminden renkli goncasını su ile doyurmuş ve bilcümle ne kimse iki yarım narından dad almış ne de kimse onun gümüş havuzuna balık salmıştır. ...” şeklinde bir anlatımla, müstehcenliğe yatkın bu konuyu, zarıfane ve edıbane açıklamıştır.

Kınalı-zade Hasan Çelebi: “Gerçi Mihrî, yaşadığı dönemde, zarıfler ve şairler sohbette, dostlukta sevgi ve şefkat üzre olurmuş, lâkin mühürlü kesesinin güneşine yabancı eli ermemiş ve namus ve iffet perdesine harak eli değmemiştir” der.

Gelibolulu Âlî: “Zen-i dehr firîbine aldanmayıp dünyaya merdanelikle geldi, gitti” demekten kendisini alamaz.

Kaynaklar, Mihrî Hatun’un bazı kimselerle aşk ilişkileri olduğunu yazarlar. Özellikle Sinan Paşa’nın oğlu İskender Çelebi’den sözederler. Nitekim Mihrî Hatun’un şiirleri arasında İskender’den sözeden bir gazeli şudur: (194).

Hâbdan açtum gözüm nâgâh kaldurdum seri
 Karşuda gördüm tutur bir mâh-ruh dil-beri
 Tâli’üm sa^cd oldı yahud kadre irdüm gâlibâ
 Kim mahallüm içre gördüm gice toğmış Müşteri
 Nûr akar gördüm cemâlinden egerçi zâhirâ
 Kendüsi benzer Müselmâna libâsı kâferî
 Gözümi açup yumunca oldı çeşmünden nihan
 Şöyle teşhîs itdüm anı ya melekdür ya perî
 İrdi çün âb-ı hayâta MİHRÎ ölmez haşre dek
 Gördi çün zulmet şebinden ol ‘ayân İSKENDERİ

(Meâlen: Uykudan gözümü açıp ansızın başımı kaldırdığımda, karşımda duran bir ay yüzlü dilberi gördüm.

Taliim mi uğurlu çıktı, yoksa Kadir gecesine mi ulaştım ki bulunduğum yerde gece doğmuş Müşteri yıldızını gördüm.

Gerçi kendisi Müslümana, elbisesi kâfire benzese de açıkça yüzünden nur aktığını gördüm.

Gözümü açıp kapayınca kadar kaybordu ise de onun peri veya melek olduğunu teşhis ettim.

Madem ki Mihrî, âb-ı hayâta ulaştı, kıyamete kadar ölmez. Çünkü o karanlık gecede, İskenderi açıkça gördü.)

Bu gazelin mahlas beyitinde geçen İskender, âb-ı hayât, karanlık gece, divan edebiyatımızın önemli mazmunlarından. Bütün şairler, şiirlerinde bunlardan yararlanmışlardır. Ancak Mihrî Hatun'un etrafında bir İskender Çelebi'nin bulunması, yukarıdan beri gazeldeki konu birliği, İskender Çelebi'ye tutkunluğuna yorumlanmasına vesile olmuştur. Hattâ İkinci Bayezid'in şehzâdesi Sultan Ahmed'in meclisinde bulunan şairler, Mihrî Hatun'a nükteli sözlerle takıldıklarında, Mihrî Hatun:

Nice İskenderi la'lüm zülâli
Suya iletirdi ve susuz getürdi.

diye cevaplamıştır. Bugünkü Türkçeyle söylersek:

“Kırmızı dudağımın saf suyu, nice İskenderi suya iletirdi ve susuz getirdi” demek olur.

Kaynaklar, Mihrî Hatun'un Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi ve Müderris Paşa Çelebi gibi tutkunlarından da bahsetmektedirler. Fakat Mihrî Hatun, Gelibolulu Âlî'nin dediği gibi: “Mihrî, dünyanın aldatıcılığına kanmayıp yiğitce gelip gitmiştir.” Yani hiç evlenmemiştir.

Bütün bunlardan sonra, XV. yüzyılın sonlarında, XVI. yüzyılın başlarında Amasya gibi bir Anadolu şehrinde bir kadının, bir şeyh torununun, bir kadı kızının; hem de dillere destan olan bir güzelin, erkek şairlerle, âlimlerle şiirde ve bilimde yarışarak üstün gelmesi; şerefine, namusuna, haysiyetine toz kondurmaması, dedikodulardan kendisini koruyabilmesi, gerçeğe uygun, fakat olağanüstü görünen bir hâldir. Bu da toplumumuzda o yüzyılda kadının hakîr görülmediğinin belgesidir.

Mihrî Hatun bir divan teşkil edecek kadar şiir yazmıştır. Şimdilik, bu divanın bilinen dört nüshası vardır.

1. Millet (Ali Emirî) Kütüphanesi No: 414.
2. Ayasofya Kütüphanesi No: 3974.
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 1994/2.
4. Leningrad, Asya Milletleri Enstitüsü No: B. 2519.

Leningrad'daki nüshanın dışında, diğerlerinin mikrofilmleri Millî Kütüphane'de bulunmaktadır.

Sözü edilen bu dört nüshayı, Elena Maştakova adlı Rus Türkoloğu, tenkidli olarak hazırlamış ve eser, 1967'de basılmıştır.

Divân-ı Mihrî adıyla basılan bu eser, 20 beyitlik ve "Lâ ilâhe illâ'llah" redifli bir tevhid ile başlar. İçinde, daha sonra tevhid, münâcât, na'ât ve mev'izeler bulunan 776 beyitlik "*Tazarru-Nâme*" adlı kısım vardır. Karahan'a göre, bunu divandan ayrı kabul etmemek gerekir.

Divan'da, birisi II. Bayezid'e, diğerleri Şeh-zade Ahmed'e dair olmak üzere 14 kaside, 216 gazel, 7 müfred ve 21 beyitlik "Hasbihâl" yer almaktadır.

Devrinin şairlerinden birçoğuyla doğrudan veya bilvasıta münasebette olan Mihrî Hatun'un Necâtî, Güvâhî, Makamî, Âfitâbî, Münîrî ve Zeyneb Hatun gibi şairlerle dostluğu vardır. Bunlardan Necâtî'yi örnek almış, ona nazîreler yazmış, bazan da ona yetiştiğini ifade etmiştir. Necâtî ise, Mihrî'nin kendi derecesinde bir şair olduğunu kabul etmemiş ve buna da cevap vermiştir.

"Ey benim şî'rime nazîre diyen
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer

Dime kim işte vezn ü kafiye de
Şî'rüm oldu Necâtî'ye hem-ser

Harfi üç olmağ ile ikisinün
Bir midür fi'l-hakîka 'ayb u hüner"

(Meâlen: Ey benim şiirim benzerini söyleyen Terbiye yolundan çıkma, sakın!

İşte vezin ve kafiye diyerek, "Şiirim Necati'ye denk oldu " deme.

Ayıp ve hüner kelimelerinin harf sayısı üçtür diye, gerçekte bunlar aynı şeyler midir?)

Necâî, bu şekilde i'tiraz ede dursun! Eski ve yeni kaynaklar, Necâî'nin "Döne döne" redifli gazeline yazılan nazireler içinde en güzelinin Mihrî'ninki olduğunda birleşirler. Bu meşhur nazire gazel şu beyitle başlar:

Âteş-i gamda kebâb oldu ciğer döne döne
Göklere çıkdı dühânımla şerer döne döne

Cân firâkunla fetîl oldı gönül hânesine
Ten hayâlinle fener oldı yanar döne döne

Hâk-i pâyüne yüzün sürmek için şems ü kamer
Ser-i kûyuna gelür şâm u seher döne döne

Kaşuna benzemek için senün ey Zühre-cebîn
Kendüzin tutdı hilâl itdi kamer döne döne

Cân can-bâzını gör la'lüne irişmek için
Rîsmân-ı ser-i zülfaende iner döne döne

Düşeli şevki hayâli lebinün Mihrî dile
Âteş-i gamda kebâb oldu ciğer döne döne.

Döne döne redifli bu gazelin önce, bugünkü Türkçe ile ne demek istediğini görelim:

Mihrî Hatun diyor ki:

Gam ateşinde, ciğer döne döne kebab oldu. İçinde kıvılcımlar olan ahımın dumanıyla kıvılcımlar döne döne-göklere çıktı.

Senin ayrılığınla can, gönül evine fitil oldu. Ten ise senin hayalinle fener olup döne döne yanar.

Güneşle ay, senin ayağına yüzlerini sürmek için, sabah, akşam döne döne senin bulunduğun tarafa gelirler.

Ey Zühre-alınlı (parlak yüzlü) sevgili, ay senin kaşına benzemek için, döne döne kendisini hilâl yaptı.

Hele şu can canbazına bak, senin dudağına erişmek için, döne döne senin zülfünün iplerinden (örüklerinden) iner.

Ey Mîhrî, o sevgilinin dudağının arzusu hayali gönüle düştüğünden beri, çiğır, döne döne gam ateşinde kebab oldu.

Mîhrî Hatun'un diğır kadın şairlerden ayrılan bir yönü de samimi duygularını ve düşüncelerini saklamadan, pervasızca ifade etmesidir.

Âşık Çelebi, "yazısı kız nakşı gibidir" der.

Gazel ve kasidelerinde onun şen şakrak; hayat dolu, kendine güvenen bir kadın olduğu görülür. Kasidelerine örnek olarak şu birkaç beyti verebiliriz. Şeh-zade Ahmed'e sunulan bir kaside:

Hoş dem degül mi mevsim-i faslı bahâr-ı ıyd
 Hurrem degül mi oldu cihân sebze-zâr-ı ıyd
 Her câ müzeyyen oldu şükûfeyle kıl nazar
 Sahn-ı çemende toldı semen lâle-zâr-ı ıyd

Bahar ve bayramdan sözeden bu kasideden size sunmak istediğim birkaç beytin, bugünkü Türkçe ile ifadesi şöyle olabilir:

Bayramın baharı olan bu mevsim hoş bir zaman değil mi?
 Cihan, bayramın yeşillikleri içinde mutlu değil mi?

Baksana, her yer çiçeklerle bezendi
 Bayramın gelinciklerle süslü bahçesi yasemenlerle doldu.

Her mevsimi bahar, her günü bayram, her tarafı çiçeklerle bezenmiş gören Mîhrî Hatun, divanın sonunda, ömrünün boşa geçtiğini, yaşlandığını söyleyerek bedbinliğini açığa vurur.

Sanki ummânda girdâba düşürdüm özümü
 Bî-keran bahra nihayet bulunur mı heyhât
 Gerçi kim âb-ı hayât idi lebün evvelde
 Virmedün anı o bîmâruna iriş-di memât
 Gerçi ser-defter-i hûbânidün evvelerde
 Geçti vaktün sanemâ şimdi yûri var suya at
 Bâğ-ı hüsnündeki şeftâlülerün oldu erik
 Dimedüm mi anı vaktinde iken saklama sat

Bir zaman idi ki sen cânı der-âgûş idenün
 Gündüzi 'ıyd olur idi gicesi Kadr ü Berât
 Şimdi bir hâldesin kim ilenen düşmenine
 Dir ki: Mihrî gibi hüsnüne irişsün âfât

Hayatının sonlarına doğru, bedbinlik ifadesi taşıyan bu şiirin, bugünkü Türkçe ile ifadesi şudur:

Sanki okyanusta, özümü, girdâba düşürdüm. Hayhât, kenarı olmayan denizin sonu olur mu?

Ey Mihrî, önceleri senin dudağın âb-ı hayat idi, senin için hasta olana vermediğin için, ona ölüm geldi.

Gerçi sen önceleri güzeller listesinin önünde yer alıyordun, işte vaktin geçti, yürü var kendini suya at.

Güzellik bahçesindeki şeftalilerin işte Erik oldu. Demedim mi ben sana, onu vaktinde iken saklama, sat.

Bir zamanlar, sen canı, kucaklayanın gündüzü bayram olurdu, gecesi de Kadir gecesi veya Berât gecesi olurdu.

Şimdi bir haldesin ki, düşmanına ilenen kişiler: Mihrî gibi, seninde güzelliğine afet erişsin, diyorlar.

Ve neticede, mezarını göz önüne alarak:

Ger mezârına güzer eylesen işidesin
 Mihrî Mihrî diyü çağırduğımı anda nebât

Eğer Mihrî'nin mezarının başından geçersen: Oradaki otların Mihrî, Mihrî, diye çağrıştıklarını duyarsın.

FAYDALANILAN ESERLER

1. Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Yayınlayan: Meredith Owens, Londra 1971.
2. Ayan (Şimşek), Gönül, *Sehi Tezkiresi Transkripsiyonu* (Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, 1967.
3. Çavuşoğlu, Mehmet, *Necati Bey Divanı—Seçmeler*, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi No: 13, İstanbul.
4. *Evlîya Çelebi Seyahat-namesi*, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, İstanbul 1970.
5. Ferman, Belma, *Mihri Hanım, Hayatı ve Divanının Edisyon-Kritiği*, Lisans Tezi, Nod: 356, Türkiye Enst., İstanbul 1951.
6. İz, Fahir, *Günay Kut, XV. yy. Divan Nazım ve Nesri*, Büyük Türk Klâsikleri, cilt 2, Ötüken-Söğüt Yayınları.
7. İsen, Mustafa, *Gelibolu'lu Âli, Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, İnceleme-metin, Doktora Tezi, Erzurum 1979.
8. Karahan, Abdülkadir, *Mihri Hatun*, İslâm Ansiklopedisi.
9. Kınalı-Zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'ara* (Dr. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.
10. Latifi, *Tezkire-i Latifi*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1314.
11. Maştakova, Elena, *Mihri Hatun-Divan*, Asya Milletleri Enstitüsü, Moskova 1967.
12. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (F.Yavuz-İ.Özen), İstanbul Yayıncılık Matbaası, cilt 3, 1972.
13. Mehmet Zihni, *Kitab-ı Meşâhîrü'n-Nisâ*, Darü't-Tıbaati'l-Amire, cilt 2, 1924, 1295.
14. Mihri Hatun, *Türk Ansiklopedisi*.
15. Mihri Hatun, *Divan-ı Mihri*, İstanbul, Ali Emîri (Millet) Kütüphanesi, Manzum Eserler No: 414 (Millî Kütüphane Mikروفilm D. (14).

16. Mihrî Hatun, *Divan-ı Mihrî*, İstanbul Ayasofya Kütüphanesi, No: 3974 (Millî Kütüphane Mikrofilm D. (142).

17. Mihrî Hatun, *Divan-ı Mihrî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 1994/2.

18. Uraz, Murat, *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, Tefeyyuz Kitabevi Numune Matbaası, İstanbul 1941.